

Alkohol a jiné návykové látky u dětí*

Prevence v rodině

Nešpor K.

Psychiatrická léčebna Bohnice, Praha

SOUHRN

Existují důkazy o důsledcích pití alkoholu a jiných drog na mozek dospívajících. Během dospívání dochází k tělesným i duševním změnám a také k vytváření nových sítí mozkových buněk. I jen mírné poškození paměti a schopnosti učení alkoholem nebo drogami vede k horším studijním a později i pracovním výsledkům.

Klíčová slova: alkohol, drogy, poškození paměti.

SUMMARY

*Nešpor K.: Alcohol and other Addictive Drugs in Children
Prevention in the Family*

Serious effects of the alcohol and other drug abusos on the brain of young people were repeatedly proved. During puberty and adolescence, somatic and mental changes develop, and new neuronal networks are formed. Even a modest memory and learning impairment by alcohol or drugs brings about worse results in the study and later on in the occupation.

Key words: alcohol, drugs, memory and learning impairment.

Po.

Čas. Lék. čes., 2004, 143, pp. 561–564.

PROČ JE DŮLEŽITÉ, ABY SE DĚTI A DOSPÍVAJÍCÍ ALKOHOLU A JINÝM DROGÁM VYHÝBALI?

MOHOU RODIČE OVLIVNIT TO, JESTLI BUDOU JEJICH DĚTI PÍT ALKOHOL A BRÁT DROGY?

Existují důkazy o důsledcích pití alkoholu a jiných drog na mozek dospívajících. Během dospívání dochází k tělesným i duševním změnám a také k vytváření nových sítí mozkových buněk. I jen mírné poškození paměti a schopnosti učení alkoholem nebo drogami vede k horším studijním a později i pracovním výsledkům.

Poškození paměti v dospívání může přetrvávat i později, když spotřeba alkoholu a drog klesne. Moderní vyšetřovací metody zjistily u 17letých dospívajících, kteří pili alkohol a měli kvůli tomu problémy, menší hippocampus, což je část mozku důležitá právě pro učení a paměť. O horším školním prospěchu dospívajících, kteří vypijí více alkoholu svědčí i data z České republiky**.

Zhoršená paměť a schopnost se učit není jediným rizikem alkoholu v dospívání. K dalším patří úrazy, dopravní nehody, otravy, sebevraždy, sexuální násilí, nebezpečný sex, trestná činnost zejména násilného rázu, rychlý rozvoj závislosti na alkoholu a drogách či přechod od alkoholu k jiným drogám. Např. údaje z české populace patnáctiletých ukázaly, že ti, kdo uvedli opilost 2x nebo častěji v životě, utrpěli v posledních 12 měsících více než 2x častěji úraz, který si vyžádal lékařské ošetření**.

⇒ Co z toho vyplývá pro rodiče

Předcházejte problémům s alkoholem a jinými drogami u dětí a dospívajících! Je to důležité pro jejich další úspěšný život.

Tým zahraničních odborníků prokázal, že rodiče podstatně ovlivňují to, zda budou jejich děti kouřit, pít nebo zneužívat jiné návykové látky. Jako zvláště důležité se ukázaly následující činitele:

- Dostatečně silná vazba dítěte na rodinu měřitelná časem, který tráví rodiče s dítětem.
- Jasná a důsledně prosazovaná rodinná pravidla, přiměřený dohled a přiměřené prosazování kázně.
- Schopnost konstruktivně řešit rodinné problémy.

Zjistilo se, že dospívající ve věku 18 let, na které rodiče přiměřeně nedohlíželi, měli 2x častěji zkušenost s nelegálními drogami. Zkušenost s nelegálními drogami byla také častější v rodinách, kde se důsledně neprosazovala pravidla (15 % oproti 6 %). U dospívajících ve věku 15 let, s nimiž rodiče trávil málo času, byla zkušenost s nelegálními drogami 3x častější. V rodinách, kde se nedařilo zvládat konflikty, se u dětí častěji vyskytovala zkušenost s nelegálními drogami (15 % oproti 6 %) (1).

⇒ Co z toho vyplývá pro rodiče

- Prevence problémů působených alkoholem a drogami u dětí a dospívajících v rodině má smysl a je důležitá. S dítětem nebo dospívajícím je třeba trávit přiměřeně času pokud možno každý den.
- Naučte se dítěti naslouchat, snažte se porozumět tomu, co vám říká nejen slovy, ale i výrazem tváře nebo tónem hlasu. Povzbuzujte dítě, aby s vámi mluvalo, zkuste vyjádřit to, co

*Tento materiál byl zpracován pro Státní zdravotní ústav Praha v dubnu 2004.

**Původní data L. Csémyho.

vám dítě řekne, vlastními slovy, a zeptejte se ho, jestli to tak skutečně myslelo.

- Dávejte si pozor také na vlastní reakce, zejména na takové, které by si dítě mohlo vykládat jako posměch nebo odmítnutí. Pomáhá naopak vřelost a respekt.
- Posilujte zdravé sebevědomí dítěte, při vhodné příležitosti ho chvalte, učte ho zdravému sebevědomí. To mu usnadní odmítání alkoholu i drog.
- Zdůrazněte dítěti, že jste za něj právně zodpovědní. Máte právo a povinnost kontrolovat, kde dítě je, co dělá a s kým se stýká.
- Vřelost je třeba spojit s pevností a prosazováním rozumných pravidel, zejména co se týče nepřijatelnosti alkoholu a drog u dětí. Jestliže dítě pravidlo poruší, mělo by nést přiměřené následky – např. snížení nebo pozastavení kapesného, domácí vězení, zákaz návštěvy riskantních večírků nebo koncertů.
- Buďte připraveni o alkoholu a drogách diskutovat, opatřete si potřebné informace, abyste věděli více, než ví dítě.
- Při výchově spolupracujte s dalšími členy rodiny. Nejdůležitějším spojencem bývá druhý rodič dítěte. I rozvedení rodiče by při výchově měli spolupracovat, dohodnout společný postup nebo se alespoň informovat. Kdyby se vám to nepodařilo, mohlo by dítě rozporů zneužívat.
- Problémy se vyskytují v každém manželství a v každé rodině, ale dobře fungující rodiny umí problémy řešit. Pokud byste na rodinné problémy nestačili sami, obraťte se na poradny pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy. Tato užitečná zařízení pracují ve všech větších městech. Kontakt na ně najdete ve telefonním seznamu.

KROMĚ RODIČŮ NA DĚTI PŮSOBÍ I ŠIRŠÍ OKOLÍ. JAK TOTO OKOLÍ OVLIVNIT?

Některé z uvedených vlivů mohou rodiče ovlivnit přímo a významně, jiné jsou ovlivnitelné obtížně.

1. **Širší rodina** může pomoci dítěti kvalitně trávit volný čas, dítě zde také často nachází další dobré vzory a podněty. Někdo z širší rodiny může také částečně nahradit chybějícího otce v rozvedeném manželství. Širší rodina může ale také znamenat nebezpečí (např. slabí prarodiče, kteří se dávají zneužívat, nebo příbuzní, kteří zneužívají alkohol či drogy).
2. **Rodiče.** Vážné nebezpečí pro dítě představuje závislost na alkoholu nebo drogách u jednoho z rodičů. V tom případě je třeba dítě chránit před alkoholem a drogami ještě energičtěji, než za normálních okolností. Důležité je také závislost u rodičů náležitě léčit.
3. **Další dospělí v okolí dítěte.** Sem patří sousedé, rodinní přátelé, spolupracovníci rodičů apod. I v tomto případě může být jejich vliv podle okolností příznivý i nepříznivý.

4. **Škola.** Je důležité, aby se škola prevenci problémů působených alkoholem a jinými látkami soustavně věnovala. Výzkum ukazuje, že účinné preventivní programy jsou interaktivní (žáci jsou při nich aktivní, nejedná se tedy o hromadné přednášky), při kvalitních programech se nacvičují podstatné dovednosti, např. jak odmítat alkohol a drogy, jak trávit volný čas, jak se uvolnit, jak se zdravě vyrovnat s úzkostí, strachem či smutkem apod. Za naprosté minimum se považuje 15 hodin v průběhu dvou let, kvalitní zahraniční programy jsou však ještě intenzivnější (např. 24 nebo 32 hodin během 3 let).
5. **Dítě nebo dospívající.** Riziko problémů s alkoholem nebo jinou látkou zvyšují i určité charakteristiky dítěte. Například hyperaktivita s poruchami pozornosti nebo poruchy chování zvyšují riziko problémů s alkoholem nebo drogami. Tyto děti jsou více ohroženy a je třeba je o to více chránit.
6. **Vrstevníci.** Ti získají na významu zejména v dospívání. Rodiče mohou do značné míry ovlivnit to, s kým se dítě stýká, volbou vhodné školy, nabízením dobrých zájmů, při nichž je pravděpodobné, že se dítě setká s kvalitními vrstevníky, způsobem, jak dítě tráví prázdniny apod.
7. **Dostupnost nebo nedostupnost alkoholu a drog a jejich cena.** Alkohol a drogy jsou v České republice snadno dostupné a v porovnání s jinými zeměmi levné. Rodiče ovšem mohou nenechávat doma neuzamčené alkoholické nápoje (zejména ne otevřené) nebo neposkytovat dítěti nadměrné finanční částky, aby se tak nestalo přitažlivé pro špatné „kamarády“. Rodiče si také mohou stěžovat na prodej alkoholu nebo tabáku nezletilým nebo drogovou kriminalitu v okolí bydliště.
8. **Budoucí pracovní prostředí.** K nejnebezpečnějším povoláním patří ta, kde jsou přítomny stres, snadná dostupnost alkoholu a drog a nepravidelnost v životě (trojsměnný provoz, časté cesty). Proto by se dítě se zvýšeným rizikem nemělo připravovat například na zaměstnání číšníka nebo práci ve zdravotnictví.
9. **Další vlivy.** Sem patří například dostupnost pomoci pro návykové i jiné problémy, dostatečné prostředky na prevenci, možnost kvalitně trávit volný čas, působení sdělovacích prostředků, reklama na alkohol, tabák a drogy atd. Některé z těchto vlivů mohou rodiče částečně ovlivnit, jiné se dají ovlivnit jen nepřímo např. formou stížností na agresivní reklamu alkoholu, působením na svou politickou reprezentaci, formou dopisů sdělovacím prostředkům atd.

⇨ Co z toho vyplývá pro rodiče

- V prevenci problémů působených alkoholem a drogami se vyplatí využívat dobrých vlivů okolí a dítě pokud možno chránit před vlivy nepříznivými. Toho lze docílit například tím, že dítě vedeme ke kvalitním zájmům a přivedeme ho do dobré společnosti.

Co ovlivňuje to, zda dítě bude nebo nebude pít alkohol a brát drogy:

1. širší rodina ↘	4. škola ↑	7. dostupnost nebo nedostupnost alkoholu a drog a jejich cena (čím vyšší cena, tím lépe) ↙
2. rodiče →	5. dítě či dospívající	8. budoucí pracovní prostředí
↗	↑	↖
3. další dospělí v okolí dítěte	6. vrstevníci	9. další vlivy: dostupnost pomoci pro návykové problémy, dostatečné prostředky na prevenci, možnost kvalitně trávit volný čas, působení sdělovacích prostředků, reklama na alkohol, tabák a drogy atd.

- Právě rodiče mají na prevenci problémů působených alkoholem a drogami u dětí největší zájem a mohou svým působením na politickou reprezentaci, sdělovací prostředky i soukromý sektor změnit nepříznivou situaci, která je u nás ve vztahu k alkoholu a drogám u dětí a dospívajících.

PROČ JE DŮLEŽITÉ POZNAT, ŽE DÍTĚ PIJE ALKOHOL NEBO ZNEUŽÍVÁ DROGY? JAK TO POZNAT?

Včasné rozpoznání problémů může předejít nebezpečným komplikacím, jako jsou otravy, trestná činnost nebo rozvoj závislosti.

Přímé známky zneužívání alkoholu a jiných drog

- Vyšetření moči nebo jiného biologického materiálu prokáže návykovou látku. Heroin a pervitin se dají u nás běžnými postupy prokázat 1–2 dny po aplikaci, konopí mnoho dní nebo při dlouhodobém braní i mnoho týdnů po poslední dávce. Prokazatelnost alkoholu závisí na dávce, může to být od 2 hodin do 24 hodin i déle.
- O užívání drog nebo pití alkoholu existují hodnověrná svědectví.
- U dítěte se najdou drogy nebo pomůcky k jejich zneužívání, např. jehly, stříkačky, malé dýmky, papírky k ručnímu baleení cigaret, krabičky od léků, „psaníčka“ (malé obálky s drogou) apod.
- Četné jizvy po vpíších v průběhu povrchových žil (ale drogy se dají zneužívat i jinak, například heroin se dá i kouřit a pervitin také šňupat).

Nepřímé známky vysoké závažnosti

- Dítě má přátele a známé, kteří berou drogy nebo nadměrně pijí alkohol.
- Dospívající vysvětluje braní drog, zastává se jich, poukazuje na jejich „léčivé“ účinky, nepřiměřeně se věnuje studiu literatury o drogách, zdobí se drogovými přívěsky apod.
- Krádeže ve třídě nebo v domácnosti u předtím bezúhonného dítěte (to bývá časté i u problémů s hazardní hrou).
- Nevysvětlitelné útoky z domova po kterých se dítě vrací ve špatném stavu.

Nepřímé známky nižší závažnosti

- Ztráta dobrých přátel, uzavírání se do sebe nebo pochybní starší známí.
- Dříve normální dítě začne být nezdravé, neduživé a odmítá lékařské vyšetření. Časté úrazy a nemoci u dříve zdravého dítěte.
- Narůstající potřeba peněz (opět se může jednat o hazardní hry).
- Zanedbává péči o zevnějšek.
- Náhlé se zhoršil prospěch ve škole, neomluvené hodiny a pozdní příchody do školy, dříve nezvyklé problémy s chováním ve škole.
- Nespolehlivost.
- Nevolnost, zvracení. Náhlá změna jídelních návyků (u dívek se zde může jednat o poruchy příjmu potravy, tyto dívky bývají zároveň více ohroženy alkoholem a drogami).
- Náladovost, podrážděnost, nesoustředěnost, poruchy paměti.
- Úzkosti a deprese.
- Nadměrná aktivita nebo apatie či jejich střídání.
- Nespavost nebo nadměrná spavost.
- Tajnůstkářství.

- Náhlá ztráta kvalitních zájmů.
- Náhlé zhoršení chování, konfliktnost, podrážděnost, nervozita a agresivita.

Známky více či méně specifické pro jednotlivé drogy

Alkohol: typický zápach z úst, který se může dítě snažit maskovat mentolovými bonbóny, ústními vodami apod.

Tlumivé léky vedou ke stavu podobnému opilosti, ale z dítěte není cítit alkohol (nezřetelná výslovnost, útlum, zhoršená pohybová souhra a poruchy rovnováhy).

Konopí: zarudlé spojivky, dítě hlasitě mluví, nepřiměřeně se směje, typický zápach připomínající palící se bramborovou naf, případně i závratě a poruchy rovnováhy.

Pervitin: nadměrná a často bezúčelná aktivita. Zornice jsou rozšířené. Droga také někdy vyvolává i pocity pronásledování. Poměrně typickým příznakem po odeznění působení pervitinu bývá dlouhý spánek jako projev spánkového dluhu a vyčerpání. To je někdy následováno depresí či jinými duševními problémy. Po odeznění intoxikace často velký hlad (dítě „vyjí“ ledničku).

MDMA („extáze“): Chemickou strukturou má blízko k pervitinu, řadí se do skupiny halucinogenních drog. Projevuje se podobně jako pervitin včetně útlumu a možných depresí po odeznění účinků drogy. Je zde mimo jiné riziko těžkých otrav a velkých ztrát tekutin a minerálů.

Halucinogeny (např. LSD): V určitých dávkách se projevují poruchami vnímání, jako jsou halucinace a iluze, časté bývá podivné a nesmýslné chování, pohrouženost do vnitřního světa, zmatenost. Zornice bývají rozšířené. Po odeznění účinků drogy mohou přetrvávat duševní potíže (deprese, úzkosti, pocity pronásledování apod.).

Heroin: Dítě je utlučené, spavé pohroužené ve vnitřním světě, zúžené zornice nereagují na světlo, dech je pomalý, řeč často nesrozumitelná. Libost a tupá blaženost bývá vystřídána nezájmem a někdy i depresí. Stav po vysazení vysokých dávek drogy se projevuje nejčastěji bažením po droze, nevolností až zvracením, svalovými bolestmi (ty spolu s nespavostí přetrvávají nejdéle), slzením, rozšíření zornic, husí kůže, pocením, průjmy, tep je rychlejší, někdy se objeví i teplota.

Těkavé látky se projeví typickým zápachem příslušně těkavé látky (např. toluen) z dechu a oděvu. Velmi nebezpečná skupina látek, mohou působit smrtelné otravy.

Co z toho vyplývá pro rodiče

Problémy s alkoholem nebo jinými drogami se dají včas rozpoznat, jestliže rodiče věnují dítěti dostatečnou pozornost

KDYŽ RODIČE ZJISTÍ U DÍTĚTE PROBLÉM S ALKOHOLEM NEBO JINOU DROGOU ...

Problém lépe zvládnete, když budete mít spojence

- Je třeba, aby o tomto problému věděli oba rodiče a při jeho zvládnání spolupracovali. Užitečná je také spolupráce v širší rodině, dítě tak nebude například zneužívat nebo okrádat prarodiče nebo další příbuzné.
- Spolupracujte se školou a případně stížnosti učitelů berete vážně, je to ve vašem zájmu i v zájmu dítěte.
- Spolupracujte s léčebnými zařízeními a společně s odborníky uvažujte o vhodné formě pomoci. Ta může zahrnovat krátkou intervenci, soustavnou ambulantní léčbu, střednědobou ústavní léčbu nebo dlouhodobý pobyt v terapeutické komunitě pro závislé.

Vytvořte situaci, kdy je pro dítě výhodnější abstinovat, než pokračovat v pití alkoholu nebo braní drog. Dospělé dítě, které bere drogy nebo pije a nerespektuje vás, nemusíte živit, šatit a nechávat zadarmo bydlet doma. U nezletilých dětí, které jsou v rodině nezvladatelné, lze zase nařídít ústavní výchovu. Bývá prospěšné o této možnosti s problémovým dítětem otevřeně pohovořit. Jestliže dítě doma ukradne peníze, podejte trestní oznámení a stáhněte ho pouze v případě, že se dítě začne vážně a doopravdy léčit. Současně oceňte případné pokroky a vnímejte i silné stránky a dobré možnosti dítěte. S dítětem, které překonává problém s alkoholem nebo drogami, je třeba trávit mnohem více času. Určitě byste také měli mít přehled o tom, kde dítě je a co dělá. Fyzické násilí se nedoporučuje. Často jen žije v dítěti pocit ukřivdnosti, v rodičích vyvolává pocity viny a vede k dalším problémům. Rozhodně jenom neustupujte, jinak byste se jednou zděšeně krčili v rohu vlastního bytu, kde potomek právě pořádá toxikomanický mejdan.

Pomozte přetrhat vazby na nebezpečnou společnost. Dotěrným bývalým kamarádům, obchodníkům s drogami, těm, kdo podávají alkohol nezletilým, pohrozte podáním trestního oznámení nebo to rovnou udělejte. Chcete přece, aby se tito lidé od vašeho dítěte drželi co nejdále.

Pomoc a radu často potřebuje nejen problémové dítě, ale i jeho těžce zkoušený rodiče a další členové rodiny. Takovou pomoc můžete najít v poradně pro rodinu, manželství a mezilidské vztahy, v zařízení pro léčbu závislostí nebo ve svépomocné organizaci. Určitě myslte na své zdraví a svoji tělesnou a duševní kondici a rozvíjejte své dobré zájmy. Pomůžete tím sobě i dítěti, které si vás pak bude více vážit. Sourozenci problémového dítěte jsou více ohroženi, věnujte jim proto péči a zájem. Myslete i na bezpečnost dalších lidí ve společné domácnosti, zejména malých dětí. Člověk pod vlivem alkoholu nebo drog jim může být velmi nebezpečný, i když by jim jinak neublížil. Je také třeba předejít tomu, aby se drogami, které dospívající přinesl domů, neotrávil mladší sourozenec.

S dítětem pod vlivem drog nemá smysl se hádat. Vážný rozhovor odložte na pozdější dobu, při intoxikaci alkoholem nebo jinou drogou je nejdůležitější zajistit bezpečnost dítěte i dalších členů rodiny.

Trvejte na konkrétních krocích, nespokojte se s mlhavými sliby. Takovým konkrétním krokem je dobrá spolupráce v léčbě, to znamená, že se dospívající rozejde s partou, že věnuje více času studiu apod.

Anglické „tough love“ znamená „tvrdá láska“ a velmi dobře vystihuje, co je třeba – dobrý vztah k dítěti a zároveň cílevědomost a pevnost.

⇒ Co z toho vyplývá pro rodiče

Problémy s alkoholem nebo jinými drogami je možné překonat, mnohem lepší je ale jim přecházet.

Kdy je třeba neprodleně vyhledat lékaře nebo ne se obrátit na lékařskou službu první pomoci?

- Dítě je pod vlivem drog a hrozí těžká otrava, dítě se například nedá probudit a nereaguje na zevní podněty. Požívání drog není trestné a dítěti proto žádný soudní postih nehrozí.
- Účinek drogy odezněl, ale přetrvávají duševní problémy, jako jsou halucinace nebo pocity pronásledování.
- Dítě se pokusilo o sebevraždu, sebevraždou vyhrožuje nebo ji plánuje.

⇒ Co z toho vyplývá pro rodiče

Větší chybou je ve sporném případě lékaře zavolat, než ho nezavolat.

KDE HLEDAT DALŠÍ INFORMACE?

Rozsáhlejší materiál pro rodiče, informace o tom, jak zvládat stres včetně relaxačních technik a mnoho dalšího, si lze bezplatně stáhnout z následujících internetových adres:

www.plbohnice.cz/nespor

www.muweb.cz/veda/nespor

LITERATURA

1. Guo, J., Hill, K.G. et al.: A developmental analysis of sociodemographic, family, and peer effects on adolescent illicit drug initiation. *Journal of the Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 2002, 41, s. 838-845.

MUDr. Karel Nešpor. CSc.
Oddělení závislostí (muži) –
Psychiatrická léčebna Bohnice
181 02 Praha 8, Ústavní 91
fax: 284 016 279
e-mail: nespor@plbohnice.cz